

WSTĘP

Oddajemy do rąk Państwa drugi tom *Dziennika czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego*. O wadze prezentowanego źródła pisałem obszerniej we *Wstępie* do pierwszego tomu publikacji. W tym miejscu jedynie przypomnę najważniejsze czynniki świadczące o randze wydawnictwa, które trzymacie Państwo w ręku.

Przede wszystkim *Dziennik czynności* jest zapisem działań najwyższego zwierzchnika Polskich Sił Zbrojnych w okresie wojennym i jednocześnie premiera rządu polskiego sformowanego na obczyźnie. Specyfika wynikająca z nadzwyczajnych warunków działań (wojna, emigracja) została w tym wypadku spotęgowana poprzez fakt łączenia najwyższych stanowisk wojskowych i cywilnych przez jedną osobę. Szczegóły działań gen. Władysława Sikorskiego – zarówno jako naczelnego wodza, jak i szefa polskiego rządu – możemy śledzić na kartach prezentowanej publikacji.

Po drugie, gen. Władysław Sikorski w latach trzydziestych XX w. rozpoczął tworzenie poważnego środowiska politycznego. W 1936 r. stał się *spiritus movens* inicjatywy, która przeszła do historii pod nazwą Front Morges. Format zaproponowany przez Sikorskiego, częściowo wymuszony przez rozwój sytuacji na polskiej scenie politycznej, przyciągał do niego osoby z różnych ugrupowań politycznych, również bezpartyjnych, postrzeganych jako autorytety w swoich środowiskach zawodowych, towarzyskich, społecznych. Elementem spajającym członków środowiska Frontu Morges była kontestacja systemu politycznego wprowadzonego w Polsce po zamachu z maja 1926 roku. Co istotne w kontekście niniejszego źródła, podczas II wojny światowej osoby wchodzące w skład środowiska Frontu Morges stale znajdowały się w otoczeniu gen. Sikorskiego, zajmując eksponowane stanowiska cywilne i wojskowe. Ich obecność, częstotliwość spotkań z gen. Sikorskim, wpływ na jego decyzje można odczytać z kart *Dziennika czynności*. Dowodzi to, że Sikorski nie działał w próżni politycznej, tworząc swój gabinet z osób, które przypadkiem znalazły się w Paryżu czy Londynie. Wręcz przeciwnie, generał konsekwentnie dobierał swoich współpracowników spośród „morżowców”, choć, rzecz jasna, nie tylko oni wchodziłi do kierowanych przez niego instytucji.

Wreszcie, zespół archiwalny „Dziennik Czynności Naczelnego Wodza” jest jedną z najważniejszych, jeśli nie najistotniejszych kolekcją londyńskiego Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego. W każdym razie wokół tego zespołu tworzył się zespół archiwalny tej instytucji, tak cennej na mapie miejsc, w których przechowywane są dokumenty dotyczące działalności Polaków na obczyźnie. Uzyskanie zgody władz

Institutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego na publikację tego newralgicznego źródła uznać można za ogromny sukces, a jednocześnie dowód zaufania dla założeń projektu badawczego, którego efektem jest niniejsza publikacja.

Po ewakuacji władz RP i Polskich Sił Zbrojnych z Francji do Wielkiej Brytanii w czerwcu 1940 r. przystąpiono do ich reorganizacji, związanej z koniecznością przystosowania zasad funkcjonowania do warunków brytyjskich. Wysięk naczelnego wodza dotyczył przede wszystkim odbudowy Wojska Polskiego, Polskiej Marynarki Wojennej oraz Polskich Sił Powietrznych na wszystkich szczeblach organizacyjnych. Nieuzasadniona, zbyt długo podtrzymywana wiara gen. Władysława Sikorskiego we francuską wolę walki z Niemcami była powodem późnej decyzji o przystąpieniu do ewakuacji polskich żołnierzy z Francji. Wskutek tego na Wyspy Brytyjskie zdołano wyewakuować ok. 30% żołnierzy sił lądowych, tj. ok. 20 000 osób, przy czym w większości były to sztaby, wojska tyłowe, oficerowie przeważali nad żołnierzami. Specyfika dyslokacji Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie skutkowałą jednak uratowaniem zdecydowanej większości polskich marynarzy i lotników. Ogółem w lipcu 1940 r. Polskie Siły Zbrojne dysponowały liczbą ponad 30 tysięcy żołnierzy, co stanowiło 37% stanu z połowy czerwca 1940 roku¹.

5 sierpnia 1940 r. premierzy i ministrowie spraw zagranicznych Polski i Wielkiej Brytanii – gen. Władysław Sikorski, Winston Churchill, August Zaleski i Edward Halifax – podpisali polsko-brytyjską umowę wojskową, wyznaczającą ramy prawne formowania Polskich Sił Zbrojnych w Wielkiej Brytanii. Już wcześniej, w lipcu 1940 r., utworzono 1. Brygadę Strzelców pod dowództwem gen. Gustawa Paszkiewicza oraz 2. Brygadę Strzelców, którą dowodził gen. Rudolf Dreszer (w listopadzie 1940 r. przekształcono ją w 10. Brygadę Kawalerii Pancerniej). W sierpniu 1940 r. utworzono 3. Brygadę Kadrową Strzelców (dowódca: gen. Władysław Langner, następnie – od 28 lipca 1941 r. płk Romuald Wolikowski), 4. Brygadę Kadrową Strzelców z płk. Stanisławem Sosabowskim na czele (przemianowaną z utworzonej jeszcze w lipcu Kanadyjskiej Brygady Strzelców) oraz 5. Brygadę Kadrową Strzelców (dowódca: płk Józef Giza, następnie – od października 1940 r. do stycznia 1941 r. – gen. Rudolf Dreszer, potem płk Kazimierz Dworak). Ponadto w sierpniu 1940 r. utworzono Zgrupowanie Żołnierzy Broni Pancerniej pod dowództwem ppłk. Antoniego Korczyńskiego, następnie ppłk. Tadeusza Majewskiego. 28 września 1940 r. naczelnny wódz wydał rozkaz o utworzeniu I Korpusu Polskiego w Szkocji. Jego dowództwo objął gen. Marian Kukiel. Już w październiku tegoż roku oddziały polskie objęły placówki obronne na około dwustukilometrowym odcinku szkockiego wybrzeża, od Firth of Forth do Montrose. W czerwcu 1941 r. korpus liczył niemal 18 tysięcy żołnierzy². W listopadzie 1940 r. powstała 7. Brygada Kadrowa Strzelców, dowodzona przez płk. Adama Bogorię-Zakrzewskiego.

¹ A. Liebich, *Na obcej ziemi. Polskie Siły Zbrojne 1939–1945*, Londyn 1947, s. 24–25, 45; W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie 1939–1945*, Warszawa 1990, s. 98.

² W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie*, s. 38, 42; Z. Wawer, *Polskie Siły Zbrojne na obczyźnie [w:] Wojsko Polskie w II wojnie światowej*, pod red. E. Kospath-Pawłowskiego, Warszawa 1994, s. 145–150.

Polskie Siły Powietrzne w Wielkiej Brytanii wniosły istotny wkład w zwycięstwo brytyjskie podczas tzw. Bitwy o Anglię (formalnie trwającej od lipca do października 1940 r., w rzeczywistości starcia nad Wyspami Brytyjskimi kontynuowano aż do czerwca 1941 roku). W *Battle of Britain* wzięły udział m.in. polskie dywizjony myśliwskie 302 („Poznański”) i 303 (im. Tadeusza Kościuszki) jak również dywizjony bombowe 300 („Ziemi Mazowieckiej”) i 301 („Ziemi Pomorskiej” – Obrońców Warszawy). Ponadto kilkudziesięciu pilotów polskich walczyło podczas Bitwy o Anglię w składzie jednostek RAF. Później polskie dywizjony myśliwskie i bombowe uczestniczyły w wyprawach bojowych nad terytorium Niemiec³.

O wadze, jaką naczelny wódz gen. Władysław Sikorski przywiązywał do formowania polskich jednostek wojskowych w Wielkiej Brytanii, świadczą jego wielokrotne inspekcje poszczególnych oddziałów. Pomimo tego, że polskie naczelne władze wojskowe miały swoją siedzibę w Londynie, Sikorski regularnie przybywał do Szkocji, wizytując podległych mu żołnierzy. Wszystkie wyjazdy odnotowane zostały w *Dzienniku czynności*, czytelnik więc z łatwością może się przekonać o stopniu zaangażowania naczelnego wodza w proces budowy Polskich Sił Zbrojnych na Wyspach. Utrzymywaniu prestiżu polskiej armii oraz wysokiego morale żołnierzy służyły wizyty w wojsku pierwszoplanowych postaci brytyjskiego życia państwowego i wysokich rangą dowódców. W sierpniu 1940 r. i marcu 1941 r. oddziały polskie wizytował król Jerzy VI (podczas drugiej wizyty towarzyszyła mu małżonka). W październiku 1940 r. 1. Brygadę Strzelców odwiedził premier Winston Churchill w towarzystwie m.in. szefa Imperialnego Sztabu Generalnego gen. Johna Dilla. W grudniu 1940 r. polskich lotników wizytował minister lotnictwa Archibald Sinclair, zaś inspekcję 10. Brygady Kawalerii Pancerniej przeprowadzili gen. Alan Brooke, ówczesny dowódca *British Home Forces* oraz minister wojny ekonomicznej Hugh Dalton.

Po ewakuacji na Wyspy Brytyjskie pojęto też działania mające na celu uregulowanie organizacji i zdefiniowanie kompetencji naczelnych władz wojskowych. 30 sierpnia 1940 r. naczelny wódz wydał rozkaz zatytułowany *Organizacja naczelných władz sił zbrojnych*. W jego myśl do kompetencji naczelnego wodza podczas wojny należało: 1. dowodzenie i dysponowanie polskimi siłami lądowymi, morskimi i lotniczymi; 2. mianowanie na stopnie oficerskie; 3. mianowanie oficerów na stanowiska służbowe; 4. nadawanie orderu *Virtuti Militari* oraz Krzyża Walecznych; 5. prawo łaski wobec skazanych w postępowaniu wojennym i doraźnym; 6. reprezentowanie Polskich Sił Zbrojnych na zewnątrz⁴. Należy pamiętać, że gen. Władysław Sikorski, oprócz sprawowania funkcji naczelnego wodza, nadal zajmował stanowisko ministra spraw wojskowych. We wspomnianym dokumencie prerogatywy ministra spraw

³ Szerzej na ten temat: G. Sojda, G. Ślizewski, P. Hodyra, *Ci cholerni Polacy! Polskie Siły Powietrzne w Bitwie o Anglię*, Warszawa 2016; W. Biegański, *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie*, s. 114–115; I. Koliński, *Regularne jednostki Wojska Polskiego (lotnictwo). Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek lotniczych*, Warszawa 1978, s. 166–175.

⁴ *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie (1939–1945). Dokumenty*, oprac. J. Smoliński, Warszawa 2004, s. 58.

wojskowych zdefiniowano jako przygotowanie wojska do zadań wojennych oraz kierownictwo administracją Polskich Sił Zbrojnych⁵.

Do organów bieżącej pracy naczelnego wodza zaliczono: dwóch generałów do zleceń (pierwszym z nich był gen. Izydor Modelski, drugim – do marca 1941 r. – gen. Bronisław Duch, następnie gen. Janusz Głuchowski), przewodniczącego Komisji Regulaminowej (gen. Stanisław Burhardt-Bukacki⁶), Biuro Naczelnego Wodza, Sztab Naczelnego Wodza, inspektora lotnictwa wraz z jego sztabem (w okresie objętym niniejszym tomem inspektorem był gen. Stanisław Ujejski⁷), szefa Kierownictwa Marynarki Wojennej (przez cały okres II wojny światowej funkcję tę pełnił kadm./wadm. Jerzy Świrski⁸) wraz z podległym mu Kierownictwem, biskupa polowego (bp gen. Józef Gawlina) oraz szefa Sądownictwa Wojskowego (funkcję tę pełnił płk Stanisław Szurlej)⁹.

Na szczególną uwagę zasługują dwie z wymienionych agend. Pierwsza z nich to Sztab Naczelnego Wodza. Od 1 lipca 1940 r. do tragicznej śmierci wraz z gen. Sikorskim w Gibraltarze kierował nim płk dypl. Tadeusz Klimecki. W okresie objętym niniejszym tomem poszczególnymi oddziałami Sztabu Naczelnego Wodza kierowali: Oddziałem I Organizacyjnym – płk dypl. Kazimierz Mieczysław Stefczyk (do 25 listopada 1940 r., zastąpił go płk dypl. Andrzej Liebich¹⁰, następnie – od maja do czerwca 1941 r. – płk Kazimierz Glabisz¹¹), Oddziałem II Wywiadowczym – płk dypl. Leon Mitkiewicz-Żółtek, który jednocześnie, od 10 sierpnia 1940 r., był zastępcą szefa Sztabu NW¹², Oddziałem III Operacyjnym – płk dypl. Andrzej Liebich¹³, następnie (co najmniej od sierpnia 1940 r.) ppłk dypl. Andrzej Marecki¹⁴, Oddziałem IV Kwatermistrzowskim – płk dypl. Mieczysław Sulistański¹⁵, Oddziałem V Personalnym – płk dypl. Jerzy Łunkiewicz (do 25 listopada 1940, zastąpił go płk Cyprian Bystram¹⁶), Oddziałem VI Specjalnym (ds. konspiracji wojskowej w kraju) – płk dypl. Józef Smoleński¹⁷.

W kontekście niniejszej publikacji szczególne znaczenie posiadało Biuro Naczelnego Wodza. Według wytycznych zawartych we wspomnianym rozkazie

⁵ *Ibidem*.

⁶ Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPMS), Oddział Personalny Sztabu NW, sygn. AXII27, t. 47, k. 318.

⁷ I. Koliński, *Regularne jednostki Wojska Polskiego*, s. 134.

⁸ Z. Waśko, R. Witkowski, *Regularne jednostki Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki okrętów i oddziałów lądowych Marynarki Wojennej*, Warszawa 1976, s. 9.

⁹ *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, s. 42, 59.

¹⁰ IPMS, sygn. AXII27, t. 47, k. 1512.

¹¹ *GPN*, s. 96.

¹² IPMS, Gabinet Naczelnego Wodza, sygn. AXII1, t. 1, k. 15.

¹³ *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, s. 42.

¹⁴ IPMS, Biuro Ministra Obrony Narodowej, sygn. AXII3, t. 69, Obsada imienna Sztabu NW i polskich instytucji wojskowych w Londynie na dzień 28 VIII 1940, s. 3.

¹⁵ *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, s. 42.

¹⁶ IPMS, sygn. AXII27, t. 47, k. 1512.

¹⁷ *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, s. 42; *Sztab Generalny (Główny) Wojska Polskiego 1918–2003*, pod red. T. Paneckiego, F. Puchały, J. Szostaka, Warszawa 2003, s. 163–165.

z 30 sierpnia 1940 r. Biuro składało się z Gabinetu Ministra, kierowanego przez szefa Biura Naczelnego Wodza¹⁸, oficera sztabowego do zleceń¹⁹ oraz Adiutantury²⁰. 31 stycznia 1941 r. nastąpiła reorganizacja Biura poprzez podział na Gabinet Ministra Spraw Wojskowych (szef gabinetu²¹ oraz referat ogólny i odznaczeń w składzie 1 oficer sztabowy, 1 oficer starszy oraz maszynistka²²) oraz Adiutanturę Generalną Naczelnego Wodza (adiutant generalny²³, 6 adiutantów²⁴ – oficerów starszych, w tym po jednym oficerze lotnictwa i marynarki wojennej, oraz maszynistka²⁵), przy jednoczesnym skreśleniu stanowiska oficera sztabowego do zleceń Naczelnego Wodza²⁶. Do kolejnej zmiany doszło 10 czerwca 1941 r., kiedy to gen. Władysław Sikorski zarządził ponowne połączenie Gabinetu Ministra Spraw Wojskowych oraz Adiutantury Generalnej Naczelnego Wodza w Gabinet Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych, włączając jednocześnie w jego skład Kwaterę Polową Naczelnego Wodza²⁷.

Trzeba podkreślić, że to do zadań adiutantów należało bieżące prowadzenie dziennika czynności naczelnego wodza, pod nadzorem zastępcy szefa Gabinetu Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych²⁸. W „Szczegółowej instrukcji regulującej służbę adiutantów Naczelnego Wodza” z 1 września 1941 r. doprecyzowano, że adiutanci przyboczeni „Dokładnie notują wszystkie ważniejsze zdarzenia i przyjęcia N.W., które z kolei wpisują do «Dziennika Czynności» po uprzednim uzgodnieniu z Z-cą Szefa Gabinetu”²⁹. Można więc przyjąć za pewnik, że najpóźniej od lipca 1941 roku „Dziennik czynności Naczelnego Wodza” był prowadzony na bieżąco. Być może, jak twierdził płk Zygmunt Borkowski, początki „Dziennika”

¹⁸ Funkcję tę pełnili: płk dypl. Witold Mikulicz-Radecki (do 30 IX 1940), następnie ppłk dypl. Włodzimierz Onaciewicz – IPMS, sygn. AXII1, t. 47, k. 4–5.

¹⁹ Funkcję tę pełnił mjr dypl. Zygmunt Borkowski – *ibidem*, k. 5.

²⁰ *Naczelne władze wojskowe Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie*, s. 60. W drugim półroczu 1940 r. adiutantami NW byli: ppor. rez. Alfred Chłapowski (od 27 VII do 15 XI 1940), rtm. rez. Stefan Zamojski (od 15 XI 1940), ppor. rez. Józef Lipski (od 21 XI 1940), ppor. rez. Henryk Malhomme (od 21 XI 1940), kpt. obs. Antoni Kiewnarski (od lipca 1940) oraz por. rez. Janusz Tyszkiewicz-Łącki (od 1 VII 1940) – IPMS, sygn. AXII27, t. 47, k. 318, 2111, 2121; *ibidem*, sygn. AXII1, t. 47, k. 5; *ibidem*, Kolekcja gen. Władysława Sikorskiego, sygn. KOL. 1, t. 32, Lista adiutantów NW.

²¹ Funkcję tę pełnił ppłk dypl. Włodzimierz Onaciewicz – IPMS, sygn. AXII1, t. 47, k. 6.

²² Pracownikami Gabinetu Ministra Spraw Wojskowych byli: kpt. Władysław Kłonkowski – kierownik referatu, kpt. dr Eugeniusz Zdrochecki – referent oraz Janina Ruchland – maszynistka – *ibidem*.

²³ Funkcję tę pełnił mjr dypl. Zygmunt Borkowski – *ibidem*.

²⁴ Zob. przypis 20. Wśród wymienionych brakuje oficera marynarki wojennej. Można więc przypuszczać, że dla niego zachowano miejsce wśród adiutantów NW. Dopiero 26 VI 1941 adiutantem przybocznym NW mianowano por. mar. Józefa Stanisława Edwarda Ponikiewskiego.

²⁵ Kamila Bogacka – *ibidem*, k. 6, 16.

²⁶ *Ibidem*, k. 8.

²⁷ *Ibidem*, k. 9. W Dzienniku Personalnym z 26 VI 1941 odnotowano skład Gabinetu: mjr dypl. Zygmunt Borkowski – szef, mjr Otton Łaskowski – zastępca szefa i referent historyczny, rtm. dr Wojciech Biesiadecki – komendant Kwatery Polowej NW, ppor. rez. Henryk Malhomme – kierownik kancelarii, kpt. Władysław Kłonkowski – referent ogólny, ppor. rez. Józef Lipski i rtm. rez. Stefan Zamojski – referenci polityczni, kpt. dr Eugeniusz Zdrochecki – referent ds. odznaczeń, por. Józef Stanisław Edward Ponikiewski oraz por. rez. Janusz Tyszkiewicz-Łącki – adiutanci przyboczeni – IPMS, sygn. AXII27, t. 48, cz. I, k. 1237. 8 VIII 1941 trzecim przewidzianym w dokumencie adiutantem przybocznym, reprezentantem lotnictwa, został kpt. pil. Marian Piotrowski – *ibidem*, sygn. AXII1, t. 47, k. 16.

²⁸ *Ibidem*, t. 46, Instrukcja wewnętrzna z 18 VII 1941, k. 7.

²⁹ *Ibidem*, Szczegółowa instrukcja regulująca służbę adiutantów Naczelnego Wodza z 1 IX 1941, k. 10.

sięgają drugiej połowy 1940 roku³⁰. Od marca do maja 1941 r. szczegółowe notatki z podróży naczelnego wodza do Ameryki Północnej czynił towarzyszący mu rtm. Stefan Zamojski³¹. W każdym razie, oprócz bieżącego relacjonowania aktywności gen. Sikorskiego, odtworzono działalność naczelnego wodza z okresu francuskiego, opierając się na pozyskanych relacjach i dokumentacji aktowej.

Jak wynika ze wspomnień Borkowskiego, od samego początku w opracowywaniu „Dziennika czynności Naczelnego Wodza” brali udział Regina i Edmund Oppmanowie: „Dowiedziałem się, że na terenie Wielkiej Brytanii jest dwoje ludzi idealnie nadających się do takiej roboty, którzy w Polsce prowadzili wojskowe biuro historyczne. W Szkocji dr Oppman, historyk i doświadczony archiwista, a w Londynie jego żona, magister R. Oppmanowa, zatrudniona w Rubensie przy wypłacaniu pensji oficerom”³². Regina Oppmanowa będzie kontynuowała swoją pracę przy „Dzienniku czynności” przez wiele kolejnych lat. Pełniąc w latach 1951–1980 funkcję kierownika Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, przygotowała maszynopis „Dziennika czynności Naczelnego Wodza” gen. Władysława Sikorskiego, który został włączony do niniejszej publikacji jako jeden z tekstów źródłowych³³.

W okresie objętym II tomem *Dziennika czynności Naczelnego Wodza* najważniejszym wyzwaniem na arenie międzynarodowej, z którym musiał się zmierzyć premier polskiego rządu i naczelny wódz, były konsekwencje ataku Niemiec na ZSRR. Błyskawiczna reakcja premiera Wielkiej Brytanii, Winstona Churchilla, witającego ZSRR w gronie państw walczących z III Rzeszą skutkowałą koniecznością przepracowania stanowiska Polski wobec państwa współuczestniczącego w agresji z września 1939 r. i do czerwca 1941 r. okupującego znaczną część terytorium Polski. Rozmowy polsko-sowieckie rozpoczęły się 5 lipca 1941 roku. Sikorski, dla którego priorytetem była realna możliwość rozbudowy armii poprzez rekrutację Polaków przebywających na terenie ZSRR, zmajoryzował rozmowy z ambasadorem ZSRR w Londynie Iwanem Majskim. Pomimo zastrzeżeń wobec niejednoznacznych zapisów umowy polsko-sowieckiej, wyrażanych m.in. przez prezydenta Władysława Raczkiewicza, gen. Kazimierza Sosnkowskiego, ministra spraw zagranicznych Augusta Zaleskiego, przedstawicieli Stronnictwa Narodowego, Sikorski zdecydował się na podpisanie układu w dniu 30 lipca 1941 r., co doprowadziło do drugiego już kryzysu politycznego w łonie władz RP podczas II wojny światowej, mającego rozliczne i poważne konsekwencje³⁴.

³⁰ Z. Borkowski, *Wspomnienia z drugiej wojny światowej 1939–1943 (ciąg dalszy)*, ZH 1975, z. 31, s. 129.

³¹ IPMS, DCNW, t. 54.

³² Z. Borkowski, *Wspomnienia z drugiej wojny światowej 1939–1943 (ciąg dalszy)*, s. 129.

³³ Więcej na ten temat zob. J. Rabiński, *Wstęp* [w:] *Dziennik czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego*, pod red. J. Rabińskiego, oprac. dokumentów J. Rabiński, E. Rzeczkowska, J. Kowalska, t. I, Lublin 2016, s. 21–23.

³⁴ M. Dymarski, *Stosunki wewnętrzne wśród polskiego wychodźstwa politycznego i wojskowego we Francji i w Wielkiej Brytanii 1939–1945*, Wrocław 1999, s. 143–167; *Układ Sikorski–Majski. Wybór dokumentów*, oprac. E. Duraczyński, Warszawa 1990, s. 5–76; E. Duraczyński, *Rząd polski na uchodźstwie. Organizacja, personalia, polityka*, Warszawa 1993, s. 105–129; M. Hulas, *Goście czy intruzi? Rząd polski na uchodźstwie wrzesień 1939 – lipiec 1943*, Warszawa 1996, s. 95–112; eadem, *Rząd gen. Władysława Sikorskiego czerwiec 1940 – lipiec 1943* [w:] *Władze RP na obczyźnie*

Innym ważnym obszarem aktywności polskiego rządu były działania w kierunku nawiązania ścisłej współpracy polsko-czechosłowackiej, mającej skutkować unią tych dwóch państw. Tę postrzegano jako pierwszy etap budowania Unii Środkowoeuropejskiej, do której zamierzano następnie przyciągnąć szereg państw Europy Środkowo-Wschodniej. Właśnie w okresie objętym niniejszym tomem *Dziennika czynności*, pomiędzy listopadem 1940 r. a czerwcem 1941 r., działania te charakteryzowały się największą dynamiką. 11 listopada 1940 r. uchwalono tekst wspólnej deklaracji polsko-czechosłowackiej, z której wynikało, że Polska i Czechosłowacja po zakończeniu wojny wejdą w ścisły związek polityczny i ekonomiczny. W pierwszych dniach 1941 r. utworzono Polsko-Czechosłowacki Komitet Koordynacyjny oraz działające pod jego auspicjami komitety mieszane ds. poszczególnych obszarów współpracy. Efektem intensywnej pracy był projekt „Zasad Aktu Konstytucyjnego Związku Polski i Czechosłowacji”³⁵.

Zabiegom o formowanie oddziałów polskich na terenie Ameryki Północnej poświęcona była wizyta naczelnego wodza w Kanadzie i Stanach Zjednoczonych, trwająca od 1 kwietnia do 10 maja 1941 roku. Oprócz omawiania spraw wojskowych gen. Sikorski przeprowadził wówczas szereg rozmów z czołowymi politykami amerykańskimi i kanadyjskimi, m.in. z prezydentem Franklinem Delano Rooseveltem, sekretarzem stanu USA Cordellem Hullem oraz premierem Kanady Williamem Lyonem Mackenzie Kingiem. Efektem tych rozmów było m.in. utworzenie w Kanadzie dwóch obozów rekrutacyjnych dla ochotników polskiego pochodzenia, zamierzających wstąpić do Polskich Sił Zbrojnych³⁶.

* * *

Spśród oryginałów rękopiśmiennych diariuszy czynności gen. Sikorskiego, przechowywanych w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie w zespole „Dziennik Czynności Naczelnego Wodza” (DCNW), okresu objętego

podczas II wojny światowej 1939–1945, pod red. Z. Błażyńskiego, Londyn 1994, s. 177–186; S. Stroński, *Polityka rządu polskiego na uchodźstwie w latach 1939–1942*, oprac. J. Piotrowski, Nowy Sącz 2007, t. II, s. 3–85; P. Wandycz, *Z Piłsudskim i Sikorskim. August Zaleski minister spraw zagranicznych w latach 1926–1932 i 1939–1941*, Warszawa 1999, s. 228–247; J. Ślusarczyk, *Stosunki polsko-sowieckie 1939–1945*, Toruń 2001, s. 133–166; W. Materski, *Walka dyplomacji polskiej o normalizację stosunków z ZSRR (czerwiec 1941 – lipiec 1942)* [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, pod red. W. Michowicza, t. V, Warszawa 1999, s. 211–228; idem, *Na widencie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918–1943*, Warszawa 2005, s. 605–617.

³⁵ T. Kisielewski, *Federacja środkowoeuropejska. Pertraktacje polsko-czechosłowackie 1939–1943*, Warszawa 1991, s. 43, 75–77, 87–88, 90–92, 121, 259–267; P. Wandycz, *Próby stworzenia konfederacji polsko-czechosłowackiej podczas drugiej wojny światowej* [w:] *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej*, s. 906–908; J. R. Sielezin, *Idea federacji polsko-czechosłowackiej jako element gry politycznej w latach 1939–1943* [w:] *Europa Środkowo-Wschodnia w polskiej myśli politycznej*, pod red. M. Dymarskiego, J. Juchnowskiego, Wrocław 2004, s. 137–158; por. M. K. Kamiński, *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski. Polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*, Warszawa 2005.

³⁶ S. Ciesielski, *Akcja rekrutacyjna do oddziałów Wojska Polskiego w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej i Kanadzie* [w:] *Z lat wojny i okupacji*, t. VI, pod red. M. Anusiewiczza, L. Grota, Warszawa 1975, s. 98–129; C. Bloch, *Starania generała Władysława Sikorskiego o pomoc Polonii amerykańskiej dla Polski w okresie II wojny światowej* [w:] *Władysław Sikorski – Ignacy Paderewski*, pod red. C. Blocha, Lublin 1988, s. 223–267; J. Smoliński, *Polonia obu Ameryk w wojskowo-mobilizacyjnych planach rządu RP na uchodźstwie (1939–1945)*, Warszawa 1998.

niniejszym tomem dotyczą dokumenty o sygnaturach w ramach zespołu: t. 50 (1 sierpnia – 31 grudnia 1940 r.), t. 51 (1 sierpnia 1940 r. – 1 stycznia 1941 r.), t. 52 (8 września 1940 – 19 lipca 1941 r.), t. 53 (1 stycznia – 12 lutego 1941 r.), t. 54 (21 marca – 5 maja 1941 r.), t. 55 (1 stycznia – 31 lipca 1941 r.) oraz t. 56 (6 lutego – 31 lipca 1941 roku). Zapisy w poszczególnych terminarzach nakładają się na siebie. Dla niektórych dat mamy po prostu do czynienia z brulionem i wersją finalną tych samych wpisów (np. DCNW, t. 56 jest brudnopisem dla DCNW, t. 55), co jednak nawet w tych przypadkach nie oznacza, że zapisy są identyczne. Autorzy niniejszego opracowania zdecydowali się na przedstawienie wszystkich wersji rękopiśmiennych poza wypadkami, gdy zapisy nie różnią się zasadniczo od siebie. Ponadto z opracowania wyłączono rękopis DCNW, t. 52. Analiza materiału zawartego w tym źródle pozwoliła na ustalenie, że nie dotyczy on aktywności naczelnego wodza, lecz – najprawdopodobniej – jego małżonki. Jeśli chodzi o fizyczną postać źródeł – DCNW, t. 50 to luksusowy, limitowany terminarz francuski typu *Agenda de Bureau de Luxe* na rok 1940, firmy Mignon, w twardej oprawie brązowej. Egzemplarz terminarza, w którym dokonywano wpisów, ma nr 12. Wymiary okładki: 18 cm × 13,4 cm. DCNW, t. 51 to terminarz brytyjski typu *H. J. Ryman's Diary 1940*, w twardej oprawie brązowej. DCNW, t. 53 to również terminarz brytyjski, tym razem typu *Charles Letts's Improved Diary. Office Desk* w twardej, granatowej oprawie o wymiarach 20,9 cm × 13,5 cm, z wpisami ołówkiem dokonanyymi przez por. Janusza Tyszkiewicza-Łąckiego. DCNW, t. 54 to terminarz brytyjski typu *Frank Smythson's „Premier” Diary 1941* w miękkiej, granatowej okładce. Znajdują się w nim zapisy dokumentujące podróż gen. Sikorskiego do Kanady i Stanów Zjednoczonych, wykonane czarnym atramentem i ołówkiem przez rtm. Stefana Zabłockiego. Wymiary okładki: 18 cm × 13 cm. DCNW, t. 55 i DCNW, t. 56 to identyczne terminarze brytyjskie typu *T. J. & J. Smith's Datada Diary 1941* w twardej, brązowej oprawie o wymiarach 32,5 cm × 20,7 cm. DCNW, t. 55, oznaczony na okładce jako „oryginał”, zawiera wpisy dokonane czarnym i zielonym atramentem. DCNW, t. 56, opisany na okładce jako „brulion”, zawiera wpisy wykonane ołówkiem. Ponadto, jak wspomniano wyżej, podobnie jak w tomie I za źródło uznano maszynopis kalendarium czynności gen. Sikorskiego opracowany przez Reginę Oppmanową, dotyczący okresu od 1 sierpnia 1940 r. do 31 lipca 1941 r., przechowywany w 12 tekach oznaczonych sygnaturami DCNW, t. 13–24³⁷.

Ukazanie się drukiem tak obszernego i skomplikowanego wydawnictwa źródłowego, jakim jest niniejszy tom *Dziennika czynności Naczelnego Wodza gen. Władysława Sikorskiego*, nie byłoby możliwe bez życzliwości i zaangażowania wielu osób i instytucji. Słowa podziękowania kieruję przede wszystkim pod adresem kierownictwa Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie: prezesa Zarządu Instytutu inż. Krzysztofa Barbarskiego oraz kierownika jego Archiwum dr. Andrzeja

³⁷ Szerzej na temat maszynopisu autorstwa Reginy Oppmanowej zob.: J. Rabiński, *Wstęp*, s. 22–23.

Suchcitz. Dziękuję przede wszystkim za zaufanie wyrażone zgodą na opracowanie tego niewralgicznego dla Instytutu źródła, ponadto za stworzenie optymalnych warunków do prowadzenia kwerend badawczych w Instytucie i cenne merytoryczne uwagi. Dr. Andrzejowi Suchcitzowi dziękuję również za podjęcie się tłumaczenia części tekstu na język angielski, zaś wiceprezesowi Instytutu panu Michałowi Olizarowi za cenne uwagi dotyczące tłumaczenia na język francuski.

Realizacja projektu nie byłaby możliwa bez wsparcia finansowego ze strony Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w postaci grantu w ramach pierwszej edycji Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. Dziękuję wszystkim, którzy docenili wartość projektu i przyczynili się do decyzji o jego finansowaniu. Dziękuję Radzie Powierników Polonia Aid Foundation Trust za sfinansowanie dodatkowej kwerendy naukowej w Londynie, która umożliwiła włączenie do publikacji informacji zawartych w dokumentach zespołu „Sztab Naczelnego Wodza i Ministra Spraw Wojskowych/Ministra Obrony Narodowej 1939–1948”, przechowywanych w Instytucie Polskim i Muzeum im. gen. Sikorskiego. Swoją wdzięczność wyrażam też pracownikom Sekcji Obsługi Badań i Krajowych Projektów Naukowych, Działu Współpracy z Zagranicą oraz Wydziału Nauk Humanistycznych Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II za administracyjną obsługę projektu.

Dziękuję Marcinowi Krzysztofikowi, dyrektorowi lubelskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, za włączenie publikacji *Dziennika czynności* do planu wydawniczego IPN oraz sfinansowanie jego wydania. Jak pisałem we wstępie do pierwszego tomu publikacji, fakt ukazania się diariusza działań naczelnego wodza i premiera rządu polskiego okresu II wojny światowej właśnie pod auspicjami Instytutu Pamięci Narodowej ma głęboką wymowę symboliczną.

Za wnikliwą lekturę maszynopisu publikacji i merytoryczne uwagi, pozwalające na wyeliminowanie szeregu niedociągnięć, dziękuję recenzentom wydawniczym: prof. Jackowi Piotrowskiemu oraz dr. Danielowi Koresiowi.

Wyrazy szczególnej wdzięczności kieruję do Jadwigi Kowalskiej i dr Ewy Rzeczkowskiej – członkiń kierowanego przeze mnie zespołu, opracowującego tekst niniejszej publikacji. Dziękuję za zaangażowanie w projekt, merytoryczne dyskusje, pracę z ogromnym materiałem, często pod presją czasu i okoliczności.

Agnieszce, Wice, Kamili, Mikołajowi i Frankowi dziękuję za nieustanne wsparcie, tolerancję dla ciągłego „bycia na służbie” i za To, co najważniejsze.

Jarosław Rabiński